

СТО ГОДИНИ ОТ СМЪРТТА НА ЕМИНЕСКУ

РОДИКА ФЛОРЯ (Букурещ)

Не е необходимо да припомним на българския читател — и още по-малко на специалистите — кой е бил и какво е написал големият румънски поет, известен и ценен в целия свят — Михай Еминеску. През 1989 г. се навършват сто години от неговата смърт¹. Изпълнителният съвет на ЮНЕСКО реши тази година да бъде наречена „Година на Еминеску“, като в целия свят паметта на поета и неговото творчество ще бъдат отбелязани чрез многобройни прояви: издания, изследвания, почетни сесии. В Румъния освен вече издадените или намиращите се под печат през 1989 г. събрани съчинения, освен телевизионните и радиопредаванията всеки брой на литературните списания във всяко кътче на страната обогатяват библиографията за Еминеску, като наред със стиховете, посветени на поета, добавят интелигентно написани студии и критически статии, които откриват нови пътища за интерпретация и проникване в неговото творчество и предлагат нови начини и отсенки при оценяването на Еминеску в перспективата на световната литература. Документалният принос във връзка с биографията на поета, както и уточненията с литературноисторически характер стоят редом до вдъхновени страници, които възкресяват и възпроизвеждат епохата на Еминеску. Освен това трябва да се каже, че всички тези прояви се впитат в истинско литературно движение „про-Еминеску“, започнато преди много години и получило все по-голям обхват, в една дискусия, в която са включени есеисти и филолози, компаративисти и библиографи, текстолози, критици, литературни историци и публицисти. През последните години еминескологията се превърна в един от най-важните клонове на румънската литературна наука със световен отзвук, тъй като проблематиката, свързана с Еминеску, е безкрайна и във всеки случай — неизчерпана. Наред с издаването и преиздаването на някои от монументалните и с непосредствен отзвук трудове, отразяващи делото на Еминеску (да споменем като пример само едно заглавие: „Животът на Михай Еминеску“, както и петте тома, написани от Джордже Калинеску и посветени на неговото творчество²), наред с многобройните студии и статии в списания и сборници, издавани по случай различни годишнини, появата на известната колекция от изследвания със заглавие „Еминескиана“ се превърна в изключителна инициатива с голяма популярност. Колекцията е предназначена преди всичко да включи отново в сферата на съвременната култура голяма част от изследванията, разпръснати в литературната преса, и да изтъкне разнообразието на интереси, методи и техники при документирането и интерпретацията, част от които се дължат на чужди автори. По този начин се изтъкват усилията на специалистите непрекъснато да откриват и преоткриват Еминеску в безкрайните проявления на творче-

¹ Михай Еминеску — най-големият румънски поет, роден на 15 януари 1850 г. и починал на 15 юни 1889 г.

² Джордже Калинеску — белетрист, поет, драматург, един от най-добрите румънски литературни критици и историци. Роден на 19 април 1899 г., починал на 12 март 1965 г.

ската му личност. „Бидейки толкова румънски, Еминеску, е всемирна“ — е писал Тудор Арgezи³. Самата оригиналност на големия поет е извор на универсалност.

Българският читател отдавна е влязъл в досег с поезията на Еминеску чрез многобройните преводи, публикувани в литературната преса и в сборници, а в институтите на БАН, занимаващи се с литературни изследвания, има немалко бележити литературни историци, критици и компаративисти, автори на изключително интересни изследвания за Еминеску. В тях се разкриват най-вече някои сходства с творчеството на известни български поети. Следователно тук ние не сме си поставили за цел да предложим един библиографски медальон, а да осветлим чрез съвсем кратко изложение някои страни от творчеството и възприемането на поета.

I. АНОМАЛИИТЕ НА ВЪЗПРИЕМАНЕТО ОТ СТРАНА

НА СЪВРЕМЕННОСТИТЕ

Днес за подготвения читател и познавач на делото на Михай Еминеску изглежда неправдоподобно, че в онази епоха събратята му по перо са се отнесли с враждебност към неговите стихове и са оспорвали уникалното им звучене. Когато с горчивина се запитва: „Нима е слава да говориш в пустиня?“, опитвайки се дори да изостави поезията: „Продължа ли в стихове да пиша, се страхувам да не би днес хората да почнат да ме хвалат./ Щом нося е лекота и с усмивка тяхната омраза./ от хвалбите им страшно ще ме забόли“, Еминеску не се е упражнявал в нови рими, а е изразил реално душевно състояние, породено от действителното състояние на нещата. „Най-големият съвременен наш поет“ — както ще го нарече К. Добруджану-Геря⁴ — по-скоро е бил очернян почти до края на живота си, вместо неговото творчество да бъде оценено като чудо. Всъщност, с малки изключения, до трагичната 1883 г., когато е сполетян от неизлечимата болест, поетичният гений на Еминеску е предусетен и разкрит на съвременниците единствено от Титу Майореску⁵. И не ни изненадва прекалено много фактът, че публикуваните между 1866 и 1869 г. стихотворения в списание „Фамилия“⁶ не са пробудили никаква реакция, тъй като неизбежно са страдали от слабостите на първите младежки опити. Но в замяна на това привлича вниманието и учудва мъгълното мнение на публиката и на литературните среди от онова време спрямо развитието на Еминеску към поетическото съвършенство. То става явно най-вече между 1870 и 1880 г. Дебютът във „Фамилия“ със стихотворението „Да бих имал“ е бил приветстван от Йосиф Вулкан — директор на списанието — за когото обаче се знае, че не е щадял никога доброто си отношение към младите сътрудници, а случаят с Еминеску не е правел изключение. Разбира се, не подлежи на съмнение искреността на ентузиазма, с който Йосиф Вулкан си спомня през 1885 г. обстоятелствата около дебюта на големия поет, като впрочем дискретно използва този повод, за да се похвали как от пръв прочит е разбрал, че си има работа „с един истински талант с хубаво бъдеще в румънската литература“. Междувременно Йосиф Вулкан е отбелязал е въдушевлението на откривател, че „Еминеску се е въздигнал още по-високо по стълбата към румънския Парнас и днес можем да кажем, че той е украса за румънската белетристика“. Все пак фактът, че през целия период от сътрудничеството на Еминеску с „Конворбир литераре“ и „Фамилия“ не се появяват, ако не критически статии, то поне съобщения, би могъл да докаже, че въздигането на поета,

³ Тудор Арgezи (1880—1967) — смятан за един от най-големите съвременни писатели в световен мащаб.

⁴ Константин Добруджану-Геря (1855—1920) — основател на научната литературна критика в Румъния.

⁵ Титу Майореску (1840—1917) — ръководител на литературния кръг „Жуния“ и на най-престижното румънско литературно списание от втората половина на XIX в. — „Конворбир литературе“. Смятан за основоположник на естетическата литературна критика в Румъния.

⁶ „Фамилия“ — литературно списание от Трансилвания (от гр. Орадя), а по-късно от Букурещ, излязло между 1865 и 1945 г., основано от Йосиф Вулкан (1841—1907), който пробужда и организира културния и литературния живот в Трансилвания. В това списание е дебютирал Еминеску.

за което говори Вулкан, не е било проследено последователно. Обаче неоспоримата заслуга на големия културен деец Йосиф Вулкан е в това, че е окуражил първите поетически опити на Еминеску с публикуването им.

Между 1870 и 1880 г. единственият по-обширен критически отзив с културна стойност си остава статията на Титу Майореску „Новата насока в румъската поезия и проза“, появила се през 1871 г. в „Конворбир литераре“. Якоб Негруци⁷ — редактор на списанието — си спомня, че като четял първото стихотворение „Венера и Мадоната“, изпратено от Еминеску, възкликнал: „Ето най-накрая един поет!“ Неговите хвалебствени оценки са публикувани много по-късно в книгата „Спомени от „Жунимя“, издадена през 1921 г. Стойността на статията на Майореску става още по-голяма, поставена редом с някои съвсем случайни положителни отзиви с личен характер. Едва след като в „Конворбир литераре“ се отпечатват трите стихотворения „Венера и Мадоната“, „Епигоните“ и „Mortua est“, Титу Майореску, изглежда, е погълнат от автентичността на Еминесковия чар и има смелостта публично да разкрие мнението си, като е убеден, че не избързва. Поставяйки Василе Александри⁸ начело на „новата насока в румъската поезия“, Майореску веднага отрежда второто място на Еминеску. За днешните читатели характеристиката, която Майореску дава на Еминеску, изглежда все още съдържана, но за съвременниците е била скандално благоприятна. Приближаването и дори изравняването с Александри предизвикаха в онова време недоумение и неодобрение. Четена внимателно, разгърнатата фраза, с която Майореску се опитва да събере психо-поетическите черти на Еминеску и да ги превърне в състен портрет — кратък, но съществен, — вероятно е породена от продължителната борба между взривния ентузиазъм и хладния разсъдък. Всяко одобрение предпазливо е отклонявано от откритото хвалебствие: „Напълно своеобразен, човек на новото време, засега прекалено мислещ, предпочитащ малко преувеличената антитеза, разсъдителен извън допустимите граници, до този момент толкова слабо оформен, че ние трудно да го цитираме веднага след Александри, но всъщност господин Михаил Еминеску е поет в пълния смисъл на думата.“ Едно лъкатушно виждане, в което всяка положителна оценка непосредствено се влита в едно общо цяло. Оценка, която днес е недостатъчна, но е запазила непроменена стойността си на първо критическо изследване на Еминеску. Тази статия отрища истинска бясна кампания срещу поета, като атаките са предизвикани най-вече от литератори, повече или по-малко известни, засегнати от безразличието или неодобрението на един издигнат критик като Титу Майореску по отношение на техните творби. Ограниченият обем не ни позволява да изложим дори и бегло тези атаки, които са интересни като примери за аномалии в критическото възприемане на един съвременен гений. Много рядко некоректните разпри, на които е бил подлаган Еминеску, са добивали форма на завършени статии, които бихме могли да приобщим към литературната критика. Коментаторите най-често са се ограничавали или до цялостно отрицание при цитирането му с други поети, или до насмешки, дребнави упреци, низки сплетни, глупави клюки. Еминеску става интересен прицел за безчестните атаки, с които летописците на епохата са се опитвали да уязвят Майореску и кръга „Жунимя“. Големият поет е обвиняван за това, което всъщност е признак на гения: упорита борба срещу каноните, които смазват широтата на поетическия хоризонт. Усилието му да премахне суровите бариери, които превръщат езика на поезията в слаб и безпомощен инструмент, е било оценено като невежество, проявено от един профан, който заграбва труднодостъпния храм на поезията.

През осемдесетте години на миналия век личността на поета Еминеску остава по този начин пренебрегната от тогавашните критици, като това увеличава стойността на

⁷ Якоб Негруци (1842—1932) — поет, белетрист, драматург и преводач. Един от основателите на литературната общност „Жунимя“.

⁸ Василе Александри (1818—1890) — най-добрият румънски поет до Еминеску, активен участник в революцията от 1848 г. и в съединението на румънските княжества през 1859 г., автор на сборника стихове „Нашите бойци“ — пряк отзвук на героизма на румънските воини в битките при Плевен, Гривица, Смирда по време на Освободителната война от 1877—1878 г.

Майоресковата характеристика. Отново Майореску ще бъде този, който след разболяването на поета, подготвяйки първото издание на стиховете му през 1883 г., ще предизвика лавина от бележки, спомени, рецензии, студии и статии, които ще се прибавят година след година към внушителната библиография за Еминеску. Моментът, в който поетът се разболява, е кръстопътен в критическото възприемане на неговото творчество. Естетическата оценка, дадена тогава от Майореску, вече не е обвита с никаква съдържаност: „Стиховете, така, както са подредени — пише Титу Майореску на сестра си Емилия Хумпел, докато подготвя първото издание, — са най-блестящите от всички, които някога са писани на румънски, а някои даже и на други езици.“ В ентузиазма около появата на сборника Титу Майореску не щади суперлативите и преките похвали, отправени към поета, отделен в санаториума „Дьоблинг“ в Австрия, където му пише: „Сгрей ни на връщане отново разума и сърцето с лъч от твоя поетически гений, който е и ще остане най-висшето превъплъщение на румънския интелект.“ Оценките, включени в писма, се опират на същото открито изразено мнение. В предговора към изданието от 1883 г. Титу Майореску, като посочва, че се е почувствал длъжен да публикува всички Еминесковски стихове, въпреки че някои не са редактирани от автора, обяснява: „Ва почитателите на нашата литература трябваше да станат по-леснодостъпни всички поетически творби, дори и първите, писани от автор, който притежава магията да въплъщава дълбоките си чувства и най-извисените си мисли във форми, от чиято красота и чар румънският език като че ли получава нов живот.“ Появата на книгата е известена хвалебно в пресата — във „Фамилия“, „Контемпоранул“⁹, „Ромъния либера“¹⁰, където „Хрониката на деня“ от 23 декември 1883 г. препоръчва сборника като „безценна перла на румънската поезия“.

Откривайки красотата на Еминесковия поетичен свят и разтърсени от човешките страдания на поета, съвременниците му изоставят апатията и пренебрежението. В оная епоха оценяването на Еминеску особено се разпространява в социалистическите кръгове. Хрониките на К. Миле¹¹, публикувани през 1887 г. в „Лупта“¹², но най-вече критическите студии на Геря от 1887 г. в „Контемпоранул“, одобрени дори от Еуджен Ловинеску¹³, са били началото на специализираната румънска литературна критика и ще останат в библиографията за Еминеску. Стиховете му се печатат във все повече литературни вестници и списания, като се придружават понякога от статии, бележки или кратък коментар. Издадената през 1883 г. стихосбирка се преиздава през 1885 г., след това — през 1888 и 1889 г. (естествено, не посочваме многобройните по-късни издания).

През 1886 г. пред млада и ентузиазизирана аудитория поетът Александру Влахуца¹⁴ изнеса в Атенеума доклад на тема „Стиховете на Еминеску“. Сериозните критически изследвания на Геря, опиращи се на документи, не закъсняват да събудят отзвук, като запалват и други творци да изнесат на бял свят някои свои разсъждения с по-организиран характер.

1889 — годината, в която поетът умира — донася лавина от статии и бележки, като и некролозите се оказват една възможност за оценка на човека. Интерес представлява некрологът от Хаждеу¹⁵ — в тотално противоречие със старите отрицания относно

⁹ „Контемпоранул“ — политическо, научно и литературно списание в Яш, излизало между 1881 и 1891 г., противопоставящо се на идеите на „Конворбир литераре“ и разпространяващо социалистическите книги и идеи на Геря.

¹⁰ „Ромъния либера“ — политически ежедневник с литературна хроника, Букурещ, 1877—1889 г.

¹¹ К. Миле (1862—1927) — публицист, поет и белетрист, активен участник в работническото движение и в социалистическите среди на епохата.

¹² „Лупта“ — политически и литературен вестник от Яш, а по-късно се премества в Букурещ, 1884—1895 г.

¹³ Еуджен Ловинеску (1881—1943) — уважаван литературен критик и историк, смятан за създател на модерната румънска критика.

¹⁴ Александру Влахуца (1858—1919) — поет, белетрист и публицист, уважаван в оная епоха, почитател на Еминеску и определял като негов епитон.

¹⁵ Б. П. Хаждеу (1838—1907) — писател, фолклорист, езиковед и историк, интелектуалец с широка културна и научна дейност от международна величина. Написал е трудове с голямо теоретично и методологическо значение, член и на Обществото на лингвистите в Париж, на Академията на науките в Петербург и на Академията в Ню Йорк.

артистичната дарба на поета. „Еминеску — твърди Хаждеу — ще живее, понеже успя да открие красивото, без да имитира никого.“¹⁶ Стиховете, които години наред са били предмет на присмех или пренебрегване, Хаждеу нарича „наистина възхитителни“.

Новото изследване на Титу Майореску от 1889г.¹⁷ има за цел да се върне на първите мнения, изразени през 1871 г., да ги разшири и затвърди. „Колкото е възможно по човешки да се предвиди — Майореску се опитва да прозре в бъдещето, — румънската поетическа литература ще влезе в ХХ в. под знака на гения и формата на родния език, която намери в поета Еминеску своето най-красиво до днес проявление и ще бъде отправна точка за цялостното бъдещо развитие на румънската мисъл.“

Продължавайки линията на Майореску или Геря, по-късно критиката отърси саждите на клеветите и неразбирането на изкуството и откри нови спорове от други гледни точки, но поне остана единна, що се отнася до признаването на националната ценност на Михай Еминеску — неповторима и достойна за уважение като част от световната литература.

II. КОСМИЧЕСКА ПЕРСПЕКТИВА И ФОЛКЛОРЕН СУБСТРАТ

Наскоро след смъртта на поета Титу Майореску в първото си критическо изследване на Еминеску, за което става дума по-горе¹⁸, намира повод да потвърди на страниците на „Конворбир литераре“ своя жив, старателно оформен интерес към народното творчество, погледнато вече като шедър извор на поетическо съвършенство. Изисквайки от литературната критика „да прикове вниманието си“ върху осмотичното сливане на Еминесковата лирика с народната поезия, „от която е черпел най-напред и върху която се е изграждал малко по малко чак до изразяването на най-високия мироглед“, ръководителят на блестящото списание от Яш се спира освен върху други три заглавия и върху стихотворението, което той нарича „Горо ле, горо“ (въпреки че в първото издание, изготвено от Майореску в края на 1883 г., а и в следващите издания то е вписано в съдържанието със заглавие „Свиджане“) — стихотворение, което Майореску предлага като модел за творческо усвояване, за „извисяване на поетическата форма“, за такова извисяване на родния език, че да може да сътвори от собствената си природа облика на новата мисъл и да откликне на усилията на поета да „излезе в нова форма стария мъдр език“.

Титу Майореску винаги е препоръчвал народната поезия като извор на неподправеност и „естествено чувство“, забележителна с „деликатността на изразяването, със силата и правдивостта на сравненията“¹⁹, а в „Конворбир литераре“ интересът към фолклора поражда много планове, като често се покрива с призова към писателите да изразяват националната специфичност — тази, която събира в себе си вярванията, обичаите, ритуалите, мисленето, философията, народния език, белетристичното творчество на анонимния народен гений. Много е възможно за Еминеску, който още от юношеските си години непрекъснато е събирал фолклор, този проявен интерес от страна на „Конворбир литераре“ към народната литература да е представлявал р-шаващият фактор, привлякъл го към страниците на списанието. Както сам признава, поетът никога не е имал намерение да публикува своите фолклорни сборки, големия брой тетрадки (днес те се намират в Академичната библиотека, в ръкописния фонд на Еминеску), в които търпеливо си е записвал хиляди стихове от всички фолклорни жанрове: елегични песни, балади, войнишки епос, подвиквания, поговорки, коледарски песни, приказки и др. Сборката е била направена, за да попълни неговата поетическа лаборатория, да го зареди със златоносна руда, подложена на дълго пресяване и пречистване.

¹⁶ Ревиста ноуа, бр. 6, 15 юни 1889 г.

¹⁷ Конворбир литераре, 1 ноември 1889 г.

¹⁸ Пак там.

¹⁹ Титу Майореску. Румънска народна поезия, събрана от Александри. — Конворбир литераре, 15 януари 1868 г.

— Горо, горо букова,
все ли тъй си хубава?
Колко време твоя шум
носих в дългия си друм,
колко време в студ и пек
аз те чувах отдалек.

— Все такава съм била:
слушам зиме хала зла
как троши, троши младоците,
как глуши, глуши потоците,
как в раздолите, усонте
гони песничките, моите.
Все такава съм била:
слушам лете меден глас.
Между габър, между бук
пеят булките, невестите,
пеят изворите, менците.

Картините в природата, с която е в тясно обвързващо общуване, се натрупват върху вътрешните преживявания на поета, който размишлява за самотата, разложението, тленността, за необратимото изчезване, като се опира на неизменните граници на човешките възможности в контраст с вечността на вселената. Богатите философски идеи са сродни с тези в „Първото писмо“²⁵: величието и вечността на света като космическо творение, приливите и отливите на неговото образуване, вълните, ритмичните скокове и спадове на угасването и съживяването му, на постепенното изчезване и на цикличното възкресяване. Дихотомната структура на поезията противопоставя, като редува две противоречиви проявления на порядъка във вселената: от една страна стои тленният човек, роб на екзистенциалната си кондиция, неспокоен и попаднал в капана на съдбата, а от друга страна е вечната, безстрастна, неумолима природа, която стои над времето. Гората е божество и митически персонаж, който, без да се намесва, величествено господства от висотата на своята тайна, неразбираема вечност като част от друго космическо измерение, изразяващо се в неизмеримата продължителност — във времето и в безкрая. В пространството се появява чрез своя прекрасен и трудно разбираем отговор, даден от историческото време — чрез един друг образ на Хиперион²⁶ — символ на безсмъртието и вечността. В космическата йерархия гората се слива със звездите, слънцето и луната, а според Хезиод, Хиперион е син на Небето — бащата на Слънцето и на Луната. Той е и самото Слънце според Омир. Също както и Хиперион Гората е осъдена на вечна младост и на вечна самота — а това са децата на безсмъртието. Гората е *близо*, но не *заедно* с хората и като крогък наблюдател им помага в тяхното непрестанно „лутане“ по земята. Отдавна изгубеното в миналото дете се завръща към гората-закрилища, от която обаче безвъзвратно се е откъснало. Това завръщане означава и преоткриване на първичната природа, в която „времето“ с необратимия си ход тласка човека да се вгради отново в нея, като затваря един цикъл и открива друг. Отговорите на Гората карат земното пространство и време да се редуват с пространството и времето на Космоса. Метаморфозите на възрастта, угасването и преминаването в небитието достигат единствено човека.

След 1876—1878 г. Еминеску подема в различни форми космогоничния мотив от Ригведа — мотива за сътворението на света и за вечното „движение“ на небесните тела — от „Първото писмо“ до „Хиперион“ и от „Глоса“ („Тълкуване“) до философските поеми, като съсредоточава в тях същността на народната лирика.

²⁵ Една от най-добрите философски поеми на Еминеску, издадена през 1881 г.

²⁶ „Хиперион“ — известната философска поема на Еминеску, публикувана през 1881 г.

Всички изследователи на Еминеску са изтъквали философската основа на стиховете с фолклорно влияние. След изучаването и асимилирането на индуската философия и тази на великите европейски мислители Еминеску се връща към вечния извор на родната мъдрост, като присажда познанията си към първичното стъбло на културата на своя народ, съгласувайки световните митове — индийски, гръцки, германски — с митовете на даките²⁷. Чрез Еминеску пренасянето на румънската душевност в произведение на изкуството през филтъра на европейското мислене се реализира в румънската литература по възможно най-блестящ начин. Преобразуването на народната поезия от страна на Еминеску представлява онзи фермент, чрез който неговата лирика задълбочава своя философски смисъл, извява ярко оригиналността си и изчиства израза си. Стихотворението „Свиждане“ е пример за опростяване и съгъстяване на формата. „Магията на народната песен се обяснява с факта, че тя дава на чувството и мисълта *най-кратък* израз, като оставя на една страна всичко несъществено“ — твърди Еминеску²⁸.

В Еминесковия поетичен свят координатата на допълнителното стилизирано доближаване до родния фолклор чрез оригинално асимилиране, проникването в дълбините на световната култура — на философията и историята, на литературата и еволюцията на идеите и така нататък — остава решаващият фактор за своеобразието на най-яркото творение на румънската литература като цяло.

III. ДУХОВНИ ПРЕДПОЧИТАНИЯ: ЕМИНЕСКУ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ

Всички досегашни изследвания във връзка с проникването и опознаването на Еминесковата поезия на Балканите отбелязват малко на брой и случайни късни преводи от началото на XX в., като те системно се увеличават в периода между двете войни. След 1944 г. вече може да се говори за истинска кампания, която се стреми да пренесе поетическата съкровищница на Еминеску и на други езици, между които е и българският език. Предприетата кампания е от страна както на румънските преводачи, ентузиазирани да станат „посланици“ на лириката на поета, така също и на преводачите от други страни. Българският вестник „Литературен глас“ ще нарече Еминеску „най-забележителния гений на балканските народи“.

Първите български преводи на Еминескови стихове излизат още в последните години от живота на поета — между 1885 и 1886 г., но са открити много по-късно от румънските българисти, тъй като са пръснати в някои незначителни издания в Силистра: „Бял свят“, „Време“, „Зора“. Те навлизат по-лесно в общественото съзнание с помощта на столични списания с голям тираж, като например „Българска сбирка“, „Македонски преглед“ или „Съвременност“. Стихотворението „Сънливи птички“ (в превод на Д. К. Попов през 1894 г. Известно време е бил емигрант в Румъния в навечерието на Освобдителната война през 1877 г. Това произведение често е цитирано като първи контакт на български преводач с лириката на Еминеску) поставя началото на няколко добри превода — „Ода в антична стъпка“, 1905 г. — преводачът Марко Г. Марков добавя към него и биографични бележки за поета „От вълните на времето“ (1906 г.). „Император и пролетарий“ (преведено и публикувано през 1910 г. от социалиста Кръстю Раковски), а също така и един откъс от новелата „Бедният Дионис“ (1905 г.). Но всички те остават изолирани в началото на новия век и не са в състояние да предложат на българската публика истинска среща с румънския поет. Това ще стане много по-късно — след 1920 г. преводите се увеличават непрекъснато, но едва в наши

²⁷ Вж. З. Димитреску-Бушугенга. Поезията от втората половина на XIX век. — В: „История на румънската литература. Студии“. Акад. изд. на СРР, 1979, 155—156.

²⁸ М. Еминеску. Бележки за народното творчество — В: „М. Еминеску за културата и изкуството“, изд. Жунвня, 1970, с. 51.

дни се стигна до по-пълни сборници и книги, съдържащи стихове на Еминеску в превод на български²⁹.

И все пак един от най-известните и ценени български поети-сатирици Стоян Михайловски (1856—1927) публикува през 1904 г. в най-интересното за времето си българско списание „Мисъл“ една голяма диалогична поема, в която реликите, приписани на Еминеску, оставят впечатление, че се познават подробности от живота и творчеството му. В началото на поемата, озаглавена „Блян“ (с дата 22 септември 1904 г.), има посвещение от автора, за когото творбите на поетите Петьофи, Рилеев, Едгар По и Еминеску, непохватими на своя пиедестал, представляват най-ценното съкровище на мисълта и чувствата от световната поезия. Поемата продължава с въображаем разговор между четиримата „герои“³⁰.

Как Михайловски е успял да се запознае с Еминесковата поезия? В биографията на българския поет няма обстоятелства, при които той би могъл да има възможност поотблизо да види Румъния и да усвои румънски език. По всяка вероятност не е могъл да познава Еминеску, макар че е поставил върху бюрото си снимките на Еминеску и на Едгар По, които е смятал за „най-дъбоките мислители в областта на поезията“³¹. Вярно е, че съществува една статия на Иларие Кенди³² за „новата румънска литература“, в която Еминеску е препоръчан като „дълбок мислител“, като „проява на висшето изкуство“. Статията дори излиза в превод на български в сп. „Мисъл“, но едва през 1907 г. — т. е. три години след издаването на поемата, написана от Михайловски. По всяка вероятност благоприятна роля е изиграло посредничеството на българския народен поет Иван Вазов, който е бил сътрудник на „Мисъл“ през първите години от появата на списанието и е безрезервно уважаван от Михайловски. В момента, когато ръководството на „Мисъл“, ориентиращо се към модерното изкуство, атакува Вазов като старомоден, Стоян Михайловски е този, който подаема истинска критическа кампания, като изтъква с хвалебствия реализма на Вазов. А Иван Вазов е прекарал дълги години в Румъния ведно с българската революционна емиграция, знаел е румънски език и творчеството на Еминеску, с когото специалистите откриха сходства, е стояло на предно място в неговата библиотека — според думите на Иван Шишманов.

Най-вероятна ни изглежда версията, че Стоян Михайловски е познавал творчеството на Еминеску чрез преводите, които са съществували вече по това време в сборници, издадени на езици с широко разпространение. Полиглот, получил юридическо образование във Франция, след като завършва султанския френски колеж в Цариград, преподавател по френски език и доцент в Юридическия факултет и в Историко-филологическия факултет на Софийския университет, член на БАН от 1882 г., Стоян Михайловски е един от членовете на високоинтелектуалния кръг „Мисъл“, ръководен от д-р Кр. Кръстев, следвал философия и естетика в Германия. Следователно повече от вероятно е, че Михайловски е имал под ръка преводите на Еминеску, направени до този момент било на немски, било на френски език — езици, познати по принцип на членовете на „Мисъл“, в чието ръководство са известните писатели Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров, Ив. Ст. Андрейчин, Т. Влайков и други. Ето защо много е възможно Ст. Михайловски да е имал в ръцете си антологията, осъществена от Кармен Сиља и Мите Кремниц — „Rumaenische Dichtungen“, издадена в Лайпциг през 1881 г. и преиздадена още два пъти в годината на смъртта на Еминеску. Съдържала е двадесет негови стихо-

²⁹ Вж. А. Л. Йордан. Еминеску на български език. — Конворбир литераре, 1939, юбилеен брой за Еминеску, 1133—1142; К. Велики. Поезията и прозата на М. Еминеску на български език. — Романославика, г. XII, 1965, 209—234.

³⁰ К. Велики в гореспоменатата цитирана статия споменава поемата на Михайловски под заглавие „Разговор между четирима поети“, излязла в местен сборник в Търново през 1905 г. — „Българска звезда“, издаван от учителя Цанко Попов. От няколко строфи, които цитира К. Велики, става ясно, че това е същата поема, но с тази разлика, че Рилеев е заместен с Андре Шение и че поемата е излязла една година по-рано т. е. през 1904 г., в сп. „Мисъл“.

³¹ Вж. А. Л. Йордан. Цит. съч., с. 1133.

³² Иларие Кенди (1871—1913) — литературен критик и историк, издател на поезията на Еминеску.

творения. Българският поет може и да е прочел различните периодични издания на немски език, като например „Romaenische Revue“, отпечатано в Будапеща и Висна и широко разпространено и четено в европейските центрове, а също така „Neue Preussische Kreuz-Zeitung“, „Bukarester Salon“, „Das Literarische Rumänien“, „Rumänischer Lloyd“, „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“ и т. н. През последното десетилетие на XIX в. в тях често са се публикували преводи от Еминеску, както и биографични статии. Една година преди отпечатването на поемата „Блян“, т. е. през 1903 г., в Лайпциг излиза докторският труд на известния изследовател на Еминеску, д-р И. Скурту: „Mihail Eminescus Leben und Prosaschriften“.

Стоян Михайловски има специализация по френски език и литература и също толкова похвален, ако не и повече, е прочитът му на книгата „Quelques poésies de M. Eminesco“, преведена от Маргарита Милер-Верги. Тази книга излиза в Женева през 1892 г. и съдържа вместо предговор спомените на Влахуца за последните години от живота на големия поет, като се смята за първия период на Еминескува поезия на френски език (освен публикуваната през 1890 г. в Париж брошура със заглавие „Rhapsodies roumaines“, включваща „Bel-enfant de la larme“³³).

В подкрепа на хипотезата, че Михайловски може би е влязъл в досег с поезията на Еминеску посредством френския език, е фактът, че в неговата поема имената са изписани с типичното френско окончание на „-о“: Еминеско.

Четиримата поети, които във въображението на Михайловски водят ношен разговор, са предадени като борци за правата на човека, за свобода и социално равенство, извисени мечтатели и мислители, приемащи съзнателно да станат върховната неизбежна жертва.

По случай стогодишнината от смъртта на Еминеску нека припомним на читателите няколко строфи от тази поема. Репликите, които Стоян Михайловски приписва на големия румънски поет, са и метафорично определение на петленната роля, която принадлежи на истинското изкуство: „Живее, който явява в нещо съйно!“:

На моята работна маса
стоят четири томчета. . . Това са
четворица поети. . . Зиме, дете,
в дъждовно, в ясно време,
кога съм весел и кога съм опечален,
сѐ тях чета, и не осещам нужда
от друго четиво. . .

Четворица поети, да, еднакво
злочести — или, нека да река,
щастливи / — има ли тук на земята нещо
по сладостно от смърт трагична? /

Много пъти,
като чета, задрямам зимно време
особено, край огъня. . . И чувам
тогава — / сън ли е, не е ли сън, —
а някаква занесеност лирична,
не мога да си обясня това / —
и чувам разговор между
четворицата песнопойци. . .

Светли,
омайнит зрелища човек намира
безчет на тоя свят. . . Но нищо
мен не плени кат тез чаровия

беседи между Едгар По,
Петефи, Еминеско и Рилсев. . .
И его що говореха те вчера:

Еминеско,
Така е, да! Животът е стрелба. . .
Живее, който явява в нещо съйно,
и който е всегда готов
или да покоси врага
на своя идеал, —
или да бъде покосен от него!

И мен не оцениха в родния ми край,
но аз не се отчаих, —
живях, и борих се, и пях!
Заблуда безценна нема. . .
Кога да е — подобна
на гръмотевицата мощна —
от висините истината слеза,
и си пробива път между тълпите!

(сп. „Мисъл“, г. XIV, 1904, кн. 7)

Превод от румънски

Антоанета Такева

³³ Вж. „Библиографията за Михаил Еминеску през 1866—1970 г.“, т. I.—В: М. Еминеску. Съборни съчинения. Акад. изд., 1976, 92—93.